

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.33498/Юшп-2024-06-113

Петро Пацурківський

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5081-7842>
p.paturskivskyy@chnu.edu.ua

Руслана Гаврилюк

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри публічного права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6750-4340>
r.havrylyuk@chnu.edu.ua

УДК 342.4 + 342.7

ПОРІВНЯЛЬНО-ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НОРМАЛЬНОЇ ТА ВОЄННОЇ ПАРАДИГМ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ГІДНОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття продовжує дискурс, який триває останнім часом на сторінках наукових видань щодо природи і сенсу конституційної національної ідентичності. У центрі уваги авторів перебувають питання розуміння цієї ідентичності установчою владою Федеративної Республіки Німеччини, польським конституцієдавцем і, головне, українським конституцієдавцем. Квінтесенцію дослідження становить порівняльно-феноменологічний аналіз нормальної та воєнної парадигм охорони і захисту гідності та прав людини за Конституцією України.

Автори одержали такі основні результати дослідження: 1) Сенсом сучасного європейського конституціоналізму є обмеження публічної влади, передусім держави, з метою захисту від неї людської гідності і прав та свобод людини. Саме цьому слугує і конституційна національна ідентичність як унікальний код відповідної конституції. Її ціннісне ядро становить нормальна парадигма конституційного гарантування охорони та захисту людської гідності і прав та свобод людини як її світоглядна і методологічна матриця. 2) Конституційна національна ідентичність за Конституцією України несе у собі родові залишки декларативного радянського конституціоналізму, відзначається відривом прав і свобод людини від людської гідності. Останнє найочевидніше проявилось в позиціонуванні людської гідності як найвищої соціальної цінності, а людських прав і свобод як невідчужуваних і непорушних, тобто

© Петро Пацурківський, Руслана Гаврилюк, 2024

природних. Нормальна парадигма конституційної охорони та захисту прав і свобод людини значною мірою декларативна. У ній відсутні прямі конституційні приписи щодо того, що людська гідність та права і свободи людини недоторканні, є її безпосередньо діючим правом на захист від свавілля держави, а їх охорона та захист є конституційним обов'язком держави. 3) Воєнна парадигма конституційної охорони та захисту людської гідності і прав та свобод людини викладена у Конституції України фрагментарно, містить лише деякі принципові контури такої охорони та захисту у формі вичерпного переліку статей Конституції, якими закріплені права і свободи людини, що не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного стану. Вона не вказує на умови та підстави запровадження воєнного стану в державі, не містить вказівок на допустимі параметри обмеження прав і свобод людини за тими статтями Конституції України, які не охоплені вищезазначеним вичерпним конституційним переліком статей. Повністю випала із неї конституційна охорона та захист людської гідності. Окреслені проблеми потребують невідкладного їх урегулювання установчою владою в повоєнній Україні.

Ключові слова: конституція держави; конституційна національна ідентичність; установча влада; встановлена влада; нормальна парадигма охорони і захисту гідності та прав людини за Конституцією України; воєнна парадигма охорони і захисту гідності та прав людини за Конституцією України.

Людина належить сама собі.
Джон Лок

Право людей – найсвятіше з усього того,
що є у Бога на землі.
Імануїл Кант

Гранично складні явища гідності людини та її прав атрибутивно пов'язані із найскладнішим і найсуперечливішим у світі феноменом – Людиною, а тому вони не можуть бути адекватно теоретично схоплені та рефлексивно помислені поза такою ж граничною категорією пізнання, як парадигма. Поняття “парадигма” з'явилося як інструмент наукового пізнання¹. Однак у силу його загального характеру за ним закріпилося декілька смислових значень. Зокрема, воно застосовується і в сенсі певної концептуальної моделі складної та суперечливої правової буттєвої реальності². У такому його розумінні це поняття, як резонно зауважив С. Гантінгтон, надає у розпорядження вченого *прояснюючу лінзу* для проникнення в природу явища, що пізнається ним³. У західній пізнавальній традиції поняття “парадигма” широко застосовується у дослідженні правових явищ⁴.

Наразі не є винятком і вітчизняне правознавство, в якому успішно оперують цим поняттям у щойно зазначеному його розумінні – як концептуальної моделі складної правової буттєвої дійсності – все більше дослідників

¹ Thomas S Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Second Edition, The University of Chicago Press 1970) 11.

² M Masterman, *The Nature of a Paradigm. Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge University Press 1970) 59–89.

³ Samuel P Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Penguin Book 1997) 16.

⁴ Harold Joseph Berman, *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition* (Harvard University Press 1983); Harold Joseph Berman, *The interaction of law and religion* (Abingdon Press 1974); Harold Joseph Berman, *Faith and Order: The Reconciliation of Law and Religion* (William B. Eerdmans Publishing Co 1993).

права. Особливо часто ним послуговуються українські вчені-правознавці для пізнання *перехідних станів права*, його якісних перетворень. Зокрема, поняття “парадигма” у такій його якості систематично вживають М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Баранов, В. Венгер, О. Водянніков, Р. Гаврилук, М. Козюбра, Т. Коломоєць, В. Колпаков, Б. Кофман, П. Пацурківський, М. Савчин та ряд інших дослідників права.

До прикладу, О. Водянніков за допомогою парадигмального аналізу нещодавно здійснив одне з найперших та поки що, на нашу думку, найглибших в Україні досліджень конституціоналізму в екстремальних умовах як фундаментального прояву дії права в цілому за таких же ситуацій, зокрема, в умовах карантинних заходів, зумовлених пандемією Covid-2019⁵. Воєнний стан, спричинений в Україні російсько-українською війною, є незрівнянно концентрованішим, проте спорідненим з попереднім виявом екстремальності середовища дії права. Тому евристичні підходи, основні положення, оцінки та висновки, одержані О. Водянніковим у його вищезазначеному дослідженні, будуть використані нами водночас з базовим пізнавальним інструментарієм як рефлексивні орієнтири та методологічні ключі в аналізі *воєнної* парадигми захисту гідності людини та її невідчужуваних і непорушних прав та свобод за Конституцією України.

У вітчизняному правознавстві ця проблема дотично перебуває в полі зору цілого ряду представників наукової спільноти⁶, проте вона ще жодного разу не ставала предметом її спеціального дослідження. Більше того, як

⁵ Олександр Водянніков, ‘Конституціоналізм в екстремальних умовах: установча і встановлена влада в кризові періоди’ [2021] 4 Український часопис конституційного права 8–37.

⁶ М. Козюбра, ‘Цінності конституціоналізму та межі їхньої трансформації в умовах війни’, *Конституціоналізм в умовах війни: збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції* (БОНА 2022) 17–23; П. Стецюк, ‘Конституція і конституціоналізм в умовах війни: проблеми забезпечення прав людини, збереження конституційних цінностей та національної державності українського народу’, *Конституціоналізм в умовах війни: збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції* (БОНА 2022) 23–30; О. Марцеляк, ‘Конституціоналізм і конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини в Україні в умовах військової агресії’, *Конституціоналізм в умовах війни: збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції* (БОНА 2022) 61–70; В. Колісник, М. Баймуратов, Б. Кофман, ‘Мілітарний конституціоналізм: до питання про становлення, розуміння і оформлення профільної феноменології через локальну демократію’, *Конституціоналізм в умовах війни: збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції* (БОНА 2022) 61–70; В. Колісник, Г. Берченко, Т. Слінько, ‘Конституційна ідентичність як втілення установчої влади’ [2022] 29 (3) Вісник Національної академії правових наук України 70–88; О. Коцюруба, ‘Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії російської федерації проти України’ [2022] 2 Український часопис конституційного права 23–42; П. Пилипенко, В. Буряк, ‘Особливості реалізації права на працю в умовах воєнного стану в Україні’ [2022] 6 Право України 14–25; М. Шумило, ‘Тарантії трудових прав осіб, призваних до лав Збройних Сил України під час війни’ [2022] 6 Право України 26–39; О. Губанов, ‘Питання балансування свободи вираження поглядів і безпекових факторів під час воєнного стану та надзвичайного стану’ [2022] 8 Право України 95–107; М. Савчин, ‘Руссо-українська війна та трансформація конституційного права’ [2023] 1 Право України 12–53; Ю. Барабаш, Г. Берченко, ‘Чи здатна захистити себе демократія в умовах війни? (На досвіді державного будівництва під час російської агресії)’ [2023] 1 Право України 54–75; В. Венгер, ‘Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір’ [2023] 1 Право України 76–93; Р. Тополевський, ‘Юридична відповідальність за порушення людських прав і воєнні злочини під час агресії Російської Федерації проти України: передумови та перспективи’ [2023] 6 Право України 85–95; Ю. Барабаш, О. Бориславська, ‘Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення’ [2023] 7 Право України 53–69; В. Ковальчук, ‘Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності’ [2023] 7 Право України 115–127; М. Савчин, ‘Чесноти і цінності у праві та їх вплив на Конституцію’ (2024) 1 Право України 108–128 та ін.

засвідчує аналіз зазначеної літератури, для її авторів навіть окремі функціональні модуси воєнної парадигми захисту невід'ємних та невідчужуваних прав і свобод людини та її гідності поки що не були предметом цілеспрямованого пізнання. Як відомо, С. Гантінгтон відносив до таких модусів явні (експліцитні) та неявні (імпліцитні) стани дійсності. На його думку, тільки за їх допомогою стає можливим систематизувати й узагальнювати певну реальність, розуміти причинно-наслідкові зв'язки у її межах, передчувати і навіть передбачати майбутні події, виокремлювати важливе від другорядного, обирати найоптимальніші шляхи для досягнення необхідних результатів⁷.

Як *основні методи дослідження* обраної проблеми нами застосовано екзистенційно-прагматичний, феноменологічний (у його французькій версії матеріальної феноменології як феноменології незримого) та порівняльно-правовий підходи. Спільним для обидвох перших з них є мислення єдності суб'єктивного й інтерсуб'єктивного в структурах життєсвітнього досвіду, якими і є людська гідність та невід'ємні й невідчужувані права людини.

Метою дослідження у статті виступає порівняльно-феноменологічний аналіз *нормальної та воєнної парадигми охорони та захисту гідності і прав людини за Конституцією України*. Сформульована мета передбачає вирішення таких конкретних завдань, як: 1) з'ясування сучасних концептуальних підходів у європейському конституціоналізмі до розуміння природи конституційної ідентичності та ролі і місця у ній людської гідності та непорушних і невідчужуваних прав людини; 2) розкриття сутності (природи) конституційної ідентичності *нормальної парадигми захисту гідності і прав людини за Конституцією України*; 3) дослідження засад *воєнної парадигми охорони та захисту гідності і прав людини за Конституцією України*.

1. *Сутнісні європейські підходи до розуміння природи конституційної ідентичності та ролі й місця у ній людської гідності і непорушних та невідчужуваних прав людини*. Наразі в доктрині конституціоналізму досягнуто принципової згоди, що конституція держави містить у собі два основних, проте різних за обсягами і вагою, пласти правової матерії – природне і позитивне право. Зміст першого, найважливішого з цих пластів, становлять людська гідність і невід'ємні та невідчужувані (вроджені) людські права. За вагою та місцем у конституції – це основоположний пласт конституційної правової матерії, її буттєвий (екзистенційний) фундамент⁸. Зміст другого пласту конституційно-правової матерії репрезентують юридичні норми (статті) та конституційні конструкції Основного Закону держави⁹. Переважна більшість вчених-конституціоналістів виокремлює ще й третій пласт цієї матерії, який зазвичай позиціонується з конституційно-правовим контек-

⁷ Huntington (n 3) 24.

⁸ Олександр Водяніков, *Гендерна рівність. Теорія і практика в порівняльному конституційному праві* (ВАІТЕ 2021) 12–17.

⁹ R Van Caenegem, *An Historical Introduction to Western Constitutional Law* (Cambridge University Press 1995) 49.

стом – конституційно-правовими традиціями та конституційно-правовою практикою, конституційно-правовою культурою загалом¹⁰.

У межах велетенського айсберга конституційно-правової матерії, з метою надання їй належної стійкості та спроможності впевнено відігравати стабілізуючу, системотвірну роль у суспільстві установча влада виробляє (творює) осердя (незмінне у визначених парадигмальних межах конституції її ядро), яке й уособлює конституційну ідентичність. У буквальному розумінні цього поняття конституційних ідентичностей стільки ж, скільки конституцій держав у світі. Водночас сучасна конституційна доктрина в цьому морі конституційних ідентичностей виокремлює, як зазначають В. Колісник, Г. Берченко, Т. Слінько, два ключових підходи до розуміння природи конституційної ідентичності – широкий та вузький. На їхню думку, яка відображає позиції багатьох вчених-конституціоналістів, сенс першого підходу полягає у втіленні в конституційно-правову матерію певних непорушних принципів, конституційно-правових інститутів і традицій, що фіксуються на конституційному рівні й реалізуються у конституційно-правовій, головню судовій, практиці, а також конституційно-правових звичаях, які укорінюються на основі цієї практики. У другому випадку, як зазначають ці ж вчені, йдеться про існування певних незмінних (непорушних) положень у тексті відповідної конституції, атрибутивно поєднаних із обов'язковим судовим контролем за змінами до конституції і таким же контролем меж застосування права ЄС¹¹. Зазначені автори також резонно зауважують, що 'для українського наукового дискурсу концепція конституційної ідентичності загалом є маловивченою'¹². Це суттєво ускладнює реалізацію завдань нашого дослідження.

Проте окреслена проблема до певної міри може бути подолана за допомогою застосування порівняльно-правового підходу. Він робить можливим творчо скористатися із результатів осмислення природи конституційної ідентичності та ролі й місця у ній людської гідності і непорушних та невідчужуваних прав людини представниками інших європейських національних конституційних доктрин. Особливо вартісні здобутки має в цій царині офіційна конституційна доктрина ФРН. До того ж, як резонно зауважив один із найавторитетніших сучасних фахівців з конституційного права Німеччини П. Геберле, Федеральний конституційний суд ФРН напрацював вельми важливу "першопрохідницьку юрисдикцію у цій сфері"¹³.

Офіційна конституційна доктрина Федерального конституційного суду Німеччини, як зазначають більшість вчених-конституціоналістів і фахівців з історії публічного права Німеччини в цілому, з'явилася не одразу й не на пустому місці. Зокрема, М. Штолляйс, який спеціально досліджував це питання, переконливо довів, що появи цієї доктрини передували гострі і в підсумку плідні дискусії в Німеччині ще періоду Веймарської республіки про

¹⁰ J Goldsworthy (ed), *Interpreting Constitutions. Comparative Study* (Oxford University Press 2006) 24.

¹¹ Колісник, Берченко, Слінько (н 6) 69–88.

¹² Там само 72.

¹³ П Геберле, 'Загальні проблеми конституційного права та юрисдикції Конституційного Суду на матеріалі "німецької моделі" з погляду на Україну' [2001] 6 Вісник Конституційного Суду України 63.

основні права громадян та межі легітимних змін її Конституції. До речі, він резонно звернув увагу на те, що найприкметніша риса Конституції Веймарської республіки полягала в тому, що майже половина її статей була відведена основним правам громадянина і що вони позиціонувалися як запобіжник свавілля всіх інститутів державної влади із парламентом включно¹⁴.

Й. Ессер з висоти 70-х років ХХ ст. із захопленням писав, що в Німеччині й до цього часу живуть конституційні принципи “Веймарських велетнів, на плечах яких ми стоїмо”¹⁵.

Найбільш формально стислу і водночас змістовно повну характеристику внеску “Веймарських велетнів” у конституційно-правову доктрину Німеччини дав П. Геберле. Він, зокрема, зазначив, що Р. Сменд створив і вперше оприлюднив ще у 1928 р. конституційну концепцію “стримувань та противаг”¹⁶. К. Шмітт у його конституційному вченні того ж року докладно розробив догматику конституції, ціле вчення про організаційно-інституційні гарантії цінностей, які проголошує конституція, серед яких чи не найважливіша роль належить, на його думку, принциповому розрізненню *установчої* і *встановленої* влади¹⁷. До речі, як звертає увагу П. Геберле, в основу конструювання абзацу 2 ст. 19 та абзацу 3 ст. 79 нинішнього Основного закону ФРН покладено саме доктринальні напрацювання К. Шмітта. До класиків веймарських часів розвитку конституційної доктрини Німеччини П. Геберле відніс Г. Геллера як автора вчення про державу. До речі, саме йому належить постулат, що конституція є “виражена юридична форма, яка постійно розвивається”¹⁸. Перелік “Веймарських велетнів” П. Геберле завершує Г. Кельзенем, уточнюючи при цьому, що його ідеї як “виконавця заповідей позитивізму” виявилися корисними в розробці “ступінчастої структури правопорядку” в розумінні “першорядності конституції”. До доктринальних предтеч Основного закону ФРН він відніс також теорію конституції У. Шойнера як пристанища строгих юридичних норм і норм-завдань, вчення про конституцію А. Голлербаха як засадничий “структурний план для правової держави в суспільстві”, доктрину конституції Д. Шіндлера як “юридичний правопорядок держави”, а також вчення Р. Боймліна про історичне розуміння конституції, які з’явилися уже в повоєнний період розвитку Німеччини¹⁹.

Спираючись на такий багатющий і концептуально різноманітний доктринальний доробок, а також особливо ретельно враховуючи трагічний для німецького конституціоналізму й Німеччини в цілому досвід тотального нехтування Конституцією держави та конституціоналізмом як принципом правління режимом німецьких націонал-соціалістів (фашистів), творці Основного закону ФРН (установча влада) обрали, як зазначає переважна біль-

¹⁴ Michael Stolleis, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus* (Verlag C H Beck 2002) 106–114.

¹⁵ J Esser, *Vorverständnis und Methodenwahl* (Athenäum Fischer Taschenbuch Verl 1972) 34.

¹⁶ R Smend, *Staatsrechtliche Abhandlungen* (3. Aufl. 1994).

¹⁷ C Schmitt, *Verfassungslehre* (5. Unveränderte Anf. Berlin 1970).

¹⁸ H Heller, *Staatslehre* (1993) 258.

¹⁹ Геберле (н 13) 65–66.

шість дослідників цієї проблеми, вузький підхід до втілення його ідентичності, а саме шлях конструювання в межах позитивного права Основного закону відповідних гранично конкретних та однозначних положень, у яких і зафіксували розуміння ними цієї ідентичності як *ідентичності Основного закону ФРН*. Такими статтями стали, зокрема, його статті 1, 20, 79 (п. 3).

Чітко, у своєму звичному стилі, висловився щодо цього в рішенні від 30.06.2009 р. у справі щодо Лісабонського договору Федеральний конституційний суд Німеччини (п. 216), у якому він дав власне тлумачення розуміння ним ідентичності Основного закону ФРН:

Установча влада німців, які ухвалили для себе Основний закон, хотіла встановити непереборну межу будь-якому майбутньому політичному розвитку. Зміни до Основного закону, що зачіпають принципи, викладені у його ст. 1 і ст. 20, не допускаються (ст. 79(3) Основного закону). За допомогою так званої гарантії вічності з повноважень законодавчого органу, що вносить зміни, *вилучено повноваження з розпорядження ідентичністю вільного конституційного ладу* (виділено нами. – Авт.). Основний закон не тільки передбачає суверенну державність Німеччини, а й гарантує її²⁰.

Квінтесенція повноважень з розпорядження ідентичністю Основного закону ФРН і водночас її гарантування має вигляд трьохелементної формули і включає в себе ч. 1 його ст. 1 ('1. Гідність людини недоторканна. Поважати і захищати її – обов'язок будь-якої державної влади'²¹), ч. 2 і ч. 3 ст. 20 ('2. Вся державна влада походить від народу. Вона здійснюється народом шляхом виборів і голосування, а також через спеціальні органи законодавства, виконавчої влади і правосуддя. 3. Законодавство пов'язане конституційним ладом, виконавча влада і правосуддя – законом і правом'²²) і ч. 3 ст. 79 ('Зміни цього Основного закону, що зачіпають поділ Федерації на землі, принципи співробітництва земель у законодавстві або принципи, встановлені статтями 1 і 20, не допускаються'²³). Природа та гарантії цих повноважень відповідно до Основного закону ФРН є незмінними як за звичайного, так і надзвичайного станів. У цьому й полягає сенс так званої *формули вічності* розуміння ідентичності зазначеного Закону його творцями, а пізніше й Федеральним конституційним судом Німеччини. Відповідно до цієї формули ідентичність Основного закону ФРН тотожна розумінню його творцями природи людської гідності та непорушних і невідчужуваних прав людини. Це гранично строга парадигмальна матриця захисту людської гідності та прав і свобод людини.

Суттєво відмінне від вищевикладеного розуміння конституційної ідентичності та гарантій її захисту, а також захисту людської гідності і непорушних та невідчужуваних прав людини в межах того ж вузького підходу продемонстрував польський конституціодавець. Зокрема, власний погляд на

²⁰ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes zur Änderung des Grundgesetzes (Artikel 82) vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478) <<https://www.bundestag.de/gg>> (accessed: 04.06.2024).

²¹ Ibid.

²² Ibid.

²³ Ibid.

ці феномени він виклав у ст. 30 ('Природна і невід'ємна гідність людини є джерелом свобод і прав людини та громадянина. Вона непорушна, а повага до неї і її захист є обов'язком публічних влад'²⁴), у ч. 3 ст. 31 ('3. Обмеження у користуванні конституційними свободами і правами можуть бути встановлені лише законом (виділено нами. – Авт.) і тільки якщо вони необхідні в демократичній державі для її безпеки або для забезпечення публічного порядку для охорони довкілля, здоров'я і публічної моралі або свобод і прав інших осіб. Ці обмеження не можуть суперечити сутності свобод і прав'²⁵) та в розділі XI "Надзвичайні стани" Конституції Республіки Польща. Цей розділ містить сім ґрунтовних статей. Найоб'ємнішими за обсягом і найвагомішими за змістом серед них є статті 228 і 233. У першій із них установча влада визначила види надзвичайних станів (воєнний стан, виключний стан, стан стихійного лиха), а також сформулювала найфундаментальніші вимоги ('В особливо загрозливих ситуаціях, якщо звичайні конституційні засоби недостатні'²⁶) та загальні принципи їх запровадження. Отже, установча влада Республіки Польща принципово розрізнила *нормальну* і *надзвичайні* парадигми захисту конституційної ідентичності. У ст. 233 польський конституцієдавець сформулював свої чіткі вимоги до Закону, яким має бути запроваджено граничний обсяг можливих обмежень свобод і прав людини таким Законом у відповідних парадигмальних межах²⁷. Тобто установча влада Республіки Польща також кардинально розрізнила нормальну і надзвичайні парадигми захисту свобод і прав людини та громадянина. В обидвох зазначених випадках вона уповноважила на такі дії за наперед визначеними нею правилами *встановлену владу*.

Викладене дає підстави констатувати, що конституційна ідентичність як її розуміє польський конституцієдавець, а також розуміння ним нормальної парадигми захисту свобод і прав людини та громадянина в основному співмірні, проте різні парадигмальні матриці їх захисту в *нормальних* та *надзвичайних* умовах.

2. *Нормальна парадигма захисту гідності і прав людини за Конституцією України.* Конституційна ідентичність за Конституцією України незрівнянно слабше акцентована порівняно з позиціонуванням ідентичності Основного закону ФРН та конституційної ідентичності за Конституцією Республіки Польща. Їй явно бракує таких системотвірних стрижнів, якими у зазначених випадках виступають людська гідність, а також невід'ємні й невідчужувані права людини, які є для них безпосередньо діючим, зобов'язуючим усі публічні інституції правом. На нашу думку, принципове світоглядне й методологічне значення для співмірної рефлексії щодо конституційної ідентичності за Конституцією України має зроблений зовсім в іншому контексті висновок судді Конституційного трибуналу Республіки Польща Є. Чем-

²⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r <<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970780483>> (accessed: 04.06.2024).

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

невські про подвійний характер багатьох сучасних конституцій, які містять дwoяку сукупність їх позитивних норм. Це, за його термінологією, *норми-гарантій*, що визначають межі влади держави та структури і механізм функціонування апарату держави, а також *програми норми*, які визначають цілі та завдання держави²⁸.

За загальним визнанням в українській доктрині конституціоналізму системотвірним парадигмальним епіцентром ідентичності Конституції України²⁹ є її ст. 3, до аксіологічного та системного аналізу якої ми повернемося дещо далі. Цю ідентичність творять також її ст. 21 ('Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними'³⁰) та ст. 22 ('Права і свободи людини і громадянина, закріплені цієї Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод'³¹) (виділено нами. – Авт.).

Акцентоване нами конституційне положення зазвичай розглядається в доктрині українського конституціоналізму як квінтесенція *нормальної* парадигми охорони та захисту прав і свобод людини за Конституцією України. Але таке його розуміння щонайменше дискусійне. 'Не людина для держави, а держава для людини – ось квінтесенція цієї формули'³², резюмував свого часу Президент України Леонід Кучма. А держава – це не тільки законодавча, а й виконавча та судова влада. Що ж стосується українського законодавця, то як уже доводилося констатувати одному з авторів цієї статті, він так і не спромігся виробити дієву *нормальну* парадигму охорони та захисту людської гідності і прав та свобод людини, як це зробили, до прикладу, творці Основного закону ФРН, а тільки *здебільшого декларував її як необхідність*. Це стало одним із вирішальних чинників того, чому в Україні не відбулася *Оголошена Революція* у сфері прав і свобод людини³³.

Чи не найбільшим непорозумінням так званої *нормальної* парадигми охорони та захисту людської гідності та прав і свобод людини за Конституцією України, на нашу думку, є те, що установча влада України навіть натяком не обмовилась у ній про охорону та захист людської гідності, не кажучи уже про те, що вона не визначила людську гідність як безпосередньо діюче право, як альфу та омегу ідентичності Конституції України, а також усієї *нормальної* парадигми охорони та захисту прав і свобод людини відповідно до неї. Витоки цього явища слід шукати в історичних, суспільно-політичних і соціокультурних передумовах появи чинної Конституції України. Прина-

²⁸ Є Чемневські, 'Конституційний Суд і політика (аспект проблеми)' [2002] 3 Вісник Конституційного Суду України 74.

²⁹ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 04.06.2024).

³⁰ Там само.

³¹ Там само.

³² Леонід Кучма, 'Не людина для держави, а держава для людини – нова формула суспільних відносин (Вітальне слово)' [2002] 1 Вісник Конституційного Суду України 47.

³³ Руслана Гаврилюк, 'Чому в Україні не відбулась *Оголошена Революція* у сфері прав людини' [2016] 6 Право України 35–43.

гідно зазначимо, що системний аналіз преамбули Конституції України, її статей 3, 21, 28, 41 і 68 зокрема, а також Конституції в цілому переконує в розумінні українським конституцієдавцем людської гідності та прав і свобод людини як споріднених, проте різних явищ.

Повертаючись до аналізу ст. 3 Конституції України, змушені констатувати недолугість усіх смислових конструкцій її ч. 1: 'Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю' (виділено нами. – Авт.). У вітчизняному правознавстві ці конструкції, а також причини їх появи уже піддавалися частково резонному критичному аналізу³⁴.

Ми повністю поділяємо оцінки та висновки зазначених авторів щодо цього. Водночас вважаємо за необхідне додати, що застосування методу прояснюючої лінзи С. Гантінгтона безспірно висвітлює марксистські світоглядні і методологічні витоки зазначених конструкцій, які однобічно, більше того – тенденційно схоплюють та абсолютизують феномен Людини. У їх основі лежить постулат К. Маркса про те, що людина та її атрибути є екстрактом тільки суспільних відносин у їх буквальному розумінні. Водночас у науковій антропології ще з ХІХ ст. утвердилася локківська аксіома про Людину як феномен, належний самому собі, у якого очевидне природне походження³⁵.

Навіть Конституційний Суд України (далі – КСУ) був змушений змінити свій попередній підхід до розуміння природи людини як цінності, констатовавши таке в абзаці другому підпункту 2.1 п. 2 мотивувальної частини його Рішення від 16.09.2021 № 6-р(П)/2021 у справі про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі:

Людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із ст. 3 Конституції України випливає *обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності*³⁶ (виділено нами. – Авт.).

Акцентована нами частина судження КСУ вказує на ще одну недолугість, уже у ч. 2 ст. 3 Конституції України. Йдеться про її смислову конструкцію "утвердження... прав і свобод людини"³⁷. Вона також є пристанищем марксизму в Конституції України. Адже відповідно до семантики сучасної української мови дія за змістом *утвердження* означає: '1. *рідко*. Міцно укріплювати, встановлювати на чомусь. 2. *Установлюючи що-небудь, робити міцним, непорушним*' (виділено нами. – Авт.). Тобто буквально тлумачення дієприкметника *утвердження* маніфестує про встановлення прав і свобод

³⁴ В Шаповал, А Корнєєв, *Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990–1996 роках)* (Фоліо 2011) 67; Сергій Головатий, 'Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини' [2015] 1 *Право України* 13–92.

³⁵ Джон Лок, *Два трактати про врядування* (Вид-во Соломії Павличко "Основи" 2001) 145; С Unger, *Die Grundlehren der Anthroposophie* (Stuttgart 1964) 51–52.

³⁶ Рішення Конституційного Суду України Другий Сенат від 16.09.2021 № 6-р(П)/2021 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>> (дата звернення: 04.06.2024).

³⁷ Конституція України (н 29).

людини державою, що насправді є оксюморомом. Відповідно до зазначеного рішення КСУ на державу покладено тільки конституційний обов'язок “забезпечити охорону та захист людської гідності”, а значить, і прав та свобод людини.

Викладене дає підстави для висновку про те, що в чинній Конституції України імплементовано перехідну та суперечливу версію конституційної ідентичності, яка містить водночас контраверсійне позиціонування людської гідності як *найвищої соціальної цінності* та прав і свобод людини як *невідчужуваних та непорушних*, тобто природних. Як зазначають В. Шаповал і А. Корнєєв, саме так розумів ці феномени вітчизняний конституцієдавець під час творення Конституції України³⁸. Конституційний Суд України цю дилему для себе уже вирішив. Проте остаточне її зняття вимагає внесення необхідних змін у текст Конституції України безпосередньо.

3. *Воєнна парадигма охорони та захисту гідності і прав людини за Конституцією України.* Чи охороняє та захищає Конституція України людську гідність та права і свободи людини в умовах воєнного стану? Пряму відповідь на це питання український конституцієдавець дав у ст. 64 Конституції України, де, зокрема, зазначив, що конституційні права та свободи людини і громадянина можуть бути обмежені, але тільки у випадках, передбачених Конституцією України. Такими випадками конституцієдавець визнав оголошення стану війни або надзвичайного стану. Тільки тоді, як констатував він, “можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень”³⁹. При цьому вітчизняний конституцієдавець навів вичерпний перелік статей Конституції України – 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 та 63, якими передбачені права і свободи, що не підлягають жодному обмеженню і за умов воєнного стану⁴⁰. Цим самим установча влада спроектувала деякі, але далеко недостатні принципів контури *воєнної* парадигми охорони та захисту прав і свобод людини за Конституцією України.

По-перше, воєнна парадигма захисту прав і свобод запровадила ранжування останніх на ті, що не підлягають жодному обмеженню навіть за умов воєнного стану, а також на ті, стосовно яких в умовах воєнного стану можуть бути встановлені їх окремі обмеження із обов'язковим зазначенням строку дії цих обмежень. Таке ранжування суголосне із Міжнародним пактом про громадянські і політичні права ООН (зокрема, його статтями 3, 8(3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26 і 27)⁴¹, а також з Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (зокрема, її статтями 4(3), 8,

³⁸ Шаповал, Корнєєв (н 34) 67.

³⁹ Конституція України (н 29).

⁴⁰ Там само.

⁴¹ The International Covenant on Civil and Political Rights 16 December 1966 General Assembly resolution 2200A (XXI) <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>> (accessed: 04.06.2024).

9, 10, 11, 13, 14, 15 і 16, статтями 1, 2 і 3 Додаткового протоколу до Конвенції та ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції)⁴².

По-друге, український законодавець передбачив запровадження в дію цієї парадигми установленою владою у формі закону України (Верховною Радою України за поданням Президента України)⁴³, що є природним.

Водночас неприродним є те, що установча влада України залишила встановлену владу, образно кажучи, значною мірою напризволяще у визначенні всіх необхідних параметрів для запровадження в дію, а також змісту воєнної парадигми конституційної охорони та захисту прав і свобод людини, як це зробила, до прикладу, установча влада Республіки Польща. Це надзвичайно важливо тому, що встановленій владі зазвичай доводиться діяти в екстремальних у всіх вимірах умовах під пресом моральної і не тільки паніки в суспільстві та у владних коридорах, відкритої та прихованої протидії внутрішніх антиконституційних сил, зумовлених кардинально новими історичними викликами для соціуму та влади. Зокрема, в Україні з початком повномасштабної воєнної агресії проти неї Російської Федерації постала пряма загроза існуванню Української нації та Української держави.

Український конституціодавець залишив вітчизняній установленій владі тільки ядро воєнної парадигми конституційної охорони і захисту прав та свобод людини у формі ст. 64 Конституції України. Окремі додаткові положення цієї парадигми виявилися розкиданими у формі п. 31 ч. 1 ст. 85, п. 19 ч. 1 ст. 92, п. 19 і п. 21 ч. 1 ст. 106 і ч. 2 ст. 157 Конституції України⁴⁴. Уже сам факт концентрованого викладу цих положень у контексті ст. 64 Конституції України, що сповна відповідало б техніці конституцієтворення, кардинально полегшив би установленій владі їх рефлексивне схоплення та раціональне застосування. Поза увагою конституціодавця залишилися і вкрай необхідні в умовах воєнного стану встановленій владі застереження щодо *мири* обмеження прав і свобод людини та необхідності охорони і захисту в екстремальних умовах людської гідності. Ці параметри так і залишилися неохопленими воєнною парадигмою конституційної охорони і захисту людської гідності і прав та свобод людини за Конституцією України. Порівняно зі спадщиною в аналогічній сфері встановленій владі Польщі від її установчої влади у формі розділу XI “Надзвичайні стани” Конституції Республіки Польща зіставний із ним за природою спадок української встановленої влади надто мізерний. Тому вона була змушена екстрено доповнювати його на власний розсуд під пресом насправді екзистенційних викликів суспільству.

Конституційно визначена воєнна парадигма охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина вперше була доповнена і конкретизована встановленою владою Законом України “Про забезпечення прав і свобод

⁴² Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Rome 04.11.1950 <https://www.eods.eu/library/CoE_European%20Convention%20for%20the%20Protection%20of%20Human%20Rights%20and%20Fundamental%20Freedoms_1950_EN.pdf> (accessed: 04.06.2024).

⁴³ Конституція України (н 29).

⁴⁴ Там само.

громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України⁴⁵ № 1207-VII від 15 квітня 2014 р. У ньому вітчизняний законодавець запровадив непередбачений Конституцією України новий вид екстремальної ситуації в державі – *особливий правовий режим тимчасово окупованої території України*. Метою Закону було: визначення статусу такої території, тимчасово окупованої Росією; встановлення особливого правового режиму на цій території; визначення особливостей функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах зазначеного правового режиму; сприяння додержанню і захисту прав та свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб. Можливості держави щодо охорони і захисту прав та свобод людини в умовах цього правового режиму вкрай обмежені. Це набуло відображення, зокрема, у ст. 5 зазначеного Закону.

У травні 2015 р. було ухвалено Закон “Про правовий режим воєнного стану”⁴⁶, який заповнив велику прогалину у воєнній парадигмі охорони та захисту прав і свобод людини, залишену поза увагою українським конституцієдавцем. Цей Закон визначив зміст правового режиму воєнного стану, порядок його запровадження і скасування, правові основи діяльності органів державної влади, створених на його підставі військового командування та військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, організацій, підприємств та установ в умовах воєнного стану, а також гарантії прав і свобод людини та прав і законних інтересів юридичних осіб у цих умовах. Зокрема, цим Законом було передбачено, що вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини та громадянина, які тимчасово обмежуються у зв’язку із запровадженням воєнного стану відповідно до Конституції України, і такі ж обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб установлюються в Указі Президента України про введення воєнного стану, який невідкладно затверджується Верховною Радою України. Усього за час нинішньої російсько-української війни воєнний стан в Україні запроваджувався двічі: Указом Президента України № 393 від 26 листопада 2018 р. “Про введення воєнного стану в Україні”⁴⁷, який було схвалено Законом України “Про затвердження Указу Президента України ‘Про введення воєнного стану в Україні’”⁴⁸ від 26 листопада 2018 р., та Указом Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”⁴⁹ № 64/2022 від 24 лютого 2022 р., який

⁴⁵ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>> (дата звернення: 04.06.2024).

⁴⁶ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>> (дата звернення: 04.06.2024).

⁴⁷ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 393 від 26 листопада 2018 р. <<https://www.president.gov.ua/documents/3932018-25594>> (дата звернення: 04.06.2024).

⁴⁸ Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”: Закон України від 26 листопада 2018 р. № 2630-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19#Text>> (дата звернення: 04.06.2024).

⁴⁹ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. <<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>> (дата звернення: 04.06.2024).

було затверджено Законом України “Про затвердження Указу Президента України ‘Про введення воєнного стану в Україні’”⁵⁰ від 24 лютого 2022 р.

Аналіз зазначених указів Президента України переконує, що в них обидвох ст. 3 встановлювався своєрідний коридор пониження рівня захисту державою у зв’язку із введенням в Україні воєнного стану на період його дії прав і свобод людини та громадянина, гарантованих статтями 30–34, 38, 39, 41–44 і 53 її Конституції, а також рівня захисту прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”. Вважаємо за необхідне наголосити, що вжите в указах Президента поняття *обмеження прав і свобод* юридично є конституційним, але *прямо суперечить невідчужуваній та непорушній їх природі*, на що також міститься пряма вказівка в Конституції України. Парадигмальною вадою зазначених указів Президента України є те, що в них не міститься застереження про недопустимість при обмеженні прав і свобод людини вихолощення їхнього природного змісту.

Якщо ж оцінювати обраний установленою владою підхід до заповнення прогалін у воєнній парадигмі конституційної охорони і захисту прав та свобод людини за Конституцією України, то необхідно звернути увагу на такі його фундаментальні світоглядні і методологічні вади, як *фактичне ірраціональне пониження цим самим статусу прав і свобод людини із творіння природи до їх статусу, як справи людських рук*. Пригадаймо сакральне кантівське: “Право людей – найсвятіше з усього того, що є у Бога на землі”⁵¹. Крім зазначеного, у такий спосіб в інституцій державної влади неодмінно з’являється спокуса протиправно втручатися в людські права і свободи на власний розсуд з причин начебто, на їх угляд, доцільності. Адже насправді межа між тим, коли установлена влада *змушена* у зв’язку з надзвичайними обставинами діяти у вищезазначений спосіб і коли вона *може* так діяти з інших причин, що мало місце неодноразово впродовж останніх років, непомітна неозброєному оку чи упередженому погляду. Тому в повоєнній Україні ці архіважливі питання потрібно невідкладно врегулювати установчій владі.

Висновки. Сенсом сучасного європейського конституціоналізму є обмеження публічної влади, передусім держави, з метою захисту від неї людської гідності і прав та свобод людини, оскільки саме зазначені інституції є імпліцитним джерелом постійних найбільших загроз людській гідності, правам і свободам. З цією метою конституційною доктриною вироблено, а установчими владами держав Європи реалізовано ряд інноваційних конституційно-правових інститутів, найголовнішим з яких є інститут конституційної ідентичності. Його ціннісне ядро становить нормальна парадигма конституційного гарантування охорони та захисту людської гідності і прав та свобод людини. Саме вона являє собою базові світоглядну і методологічну пара-

⁵⁰ Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”: Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>> (дата звернення: 04.06.2024).

⁵¹ Immanuel Kant, *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf* (Meiner 1992) 9.

дигмальні матриці охорони і захисту гідності, прав та свобод людини. Це азбука європейського конституціоналізму.

Конституційна ідентичність за Конституцією України, на відміну від аналогічної ідентичності за Основним законом ФРН і за Конституцією Республіки Польща, містить ще родові залишки декларативного радянського конституціоналізму, відзначається контраверсійним характером та еkleктизмом. Останнє найочевидніше проявилось в позиціонуванні людської гідності як найвищої соціальної цінності, а людських прав і свобод – як невідчужуваних та непорушних, тобто природних. Конституційній ідентичності за Конституцією України також властивий відрив прав і свобод людини від людської гідності і навіть протиставлення їх між собою. Великою мірою декларативний характер має і *нормальна* парадигма конституційної охорони та захисту прав і свобод людини. У ній відсутні прямі конституційні приписи щодо того, що людська гідність та права і свободи людини недоторканні, є її безпосередньо діючим правом на захист від свавілля держави, а їх охорона та захист є головним конституційним обов'язком держави.

Не менші світоглядні та методологічні вади властиві також воєнній парадигмі конституційної охорони та захисту людської гідності і прав та свобод людини. Вона викладена у Конституції України фрагментарно, містить тільки деякі принципові контури такої охорони та захисту у формі вичерпного переліку статей Конституції, якими закріплені права і свободи людини, що не можуть бути обмежені навіть за умов воєнного стану. Ця парадигма не вказує на умови та підстави запровадження воєнного стану в державі, а також не містить вказівок на допустимі параметри обмеження прав і свобод людини за тими статтями Конституції України, які не охоплені вичерпним конституційним переліком статей, обмеження прав і свобод за якими не допускається. Повністю випала із правової матриці воєнної парадигми конституційної охорони і захисту людська гідність. Досвід нинішньої повномасштабної російсько-української війни неспростовно довів архіважливість невідкладного врегулювання цих питань установчою владою в повоєнній Україні.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Berman H J, *Faith and Order: The Reconciliation of Law and Religion* (William B Eerdmans Publishing Co 1993).
2. Berman H J, *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition* (Harvard University Press 1983).
3. Berman H J, *The interaction of law and religion* (Abingdon Press 1974).
4. Caenegem Van R, *An Historical Introduction to Western Constitutional Law* (Cambridge University Press 1995).
5. Esser J, *Vorverstabdnis und Methodenwahl* (Athenäum Fischer Taschenbuch Verl 1972).
6. Heller H, *Staatslehre* (1983).
7. Huntington S, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (Penguin Book 1997).
8. Kant Immanuel, *Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf* (Meiner 1992).

9. Kuhn T, *The Structure of Scientific Revolutions* (The University of Chicago Press 1970).
10. Masterman M, *The Nature of a Paradigm. Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge University Press 1970).
11. Schmitt C, *Verfassungslehre 5 Unveränderte Anf* (Abbildungen 1970).
12. Smend R, *Staatsrechtliche Abhandlungen* (3. Aufl, Duncker & Humblot 1994).
13. Stolleis Michael, *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus* (Verlag C H Beck 2002).
14. Unger C, *Die Grundlehren der Anthroposophie* (Stuttgart 1964).
15. Lok Dzhon, *Dva traktaty pro vriaduvannia* (Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy» 2001) (per O Terekh, R Dymyrets).
16. Shapoval V M, Kornieiev A V, *Istoriia Osnovnoho Zakonu* (konstytutsiinyi protses v Ukraini u 1990–1996 rokakh) (Folio 2011) 111.
17. Vodiannikov O, *Henderna rivnist. Teoriia i praktyka v porivnialnomu konstytutsiinomu pravi* (VAITE 2021) 12–17.

Edited and translated books

18. Goldworthy J (ed), *Interpreting Constitutions. Comparative Study* (Oxford University Press 2006).

Journal articles

19. Barabash Yu, Berchenko H, 'Chy zdatna zakhystyty sebe demokratiia v umovakh viiny? (Na dosvidi derzhavnoho budivnytstva pid chas rosiiskoi ahresii)' [2023] 1 Pravo Ukrainy 54–75.
20. Barabash Yu, Boryslavska O, 'Konstytutsiina yurysprudentsiia (ofitsiina konstytutsiina doktryna) v Ukraini: problemy stanovlennia' [2023] 7 Pravo Ukrainy 53–69.
21. Chemnevski Ye, 'Konstytutsiinyi Sud i polityka (aspekt problemy)' [2002] 3 Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 74–76.
22. Havrylyuk R, 'Chomu v Ukraini ne vidbulas Oholoshena Revoliutsiia u sferi prav liudyny' [2016] 6 Pravo Ukrainy 35–43.
23. Heberle P, 'Zahalni problemy konstytutsiinoho prava ta yurysdyksii Konstytutsiinoho Sudu na materialii "nimetskoj modeli" z pohliadu na Ukrainu' [2001] 6 Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 58–65.
24. Holovatyi S, 'Triada yevropeyskykh tsinnosti – verkhovenstvo prava, demokratiia, prava liudyny' [2015] 1 Pravo Ukrainy 13–92.
25. Hubanov O, 'Pytannia balansuvannia svobody vyrazhennia pohliadiv i bezpekovykh faktoriv pid chas voiennoho stanu ta nadzvychainoho stanu' [2022] 8 Pravo Ukrainy 95–107.
26. Kolisnyk V, Berchenko H, Slinko T, 'Konstytutsiina identychnist yak vtillennia ustanovchoi vlady' [2022] 29 (3) Visnyk natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 70–88.
27. Kotsiuruba O, 'Vplyv derzhavy na politychni partii: pohliad kriz pryzmu ahresii rosiiskoi federatsii proty Ukrainy' [2022] 2 Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava 23–42.
28. Kovalchuk V, 'Konstytutsionalizm v umovakh viiny: pytannia tsinnosti, prav ta identychnosti' [2023] 7 Pravo Ukrainy 115–127.
29. Kuchma L, 'Ne liudyna dlia derzhavy, a derzhava dlia liudyny – nova formula suspilnykh vidnosyn (Vitalne slovo)' [2002] 1 Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 45–50.
30. Pylypenko P, Buriak V, 'Osoblyvosti realizatsii prava na pratsiu v umovakh voiennoho stanu v Ukraini' [2022] 6 Pravo Ukrainy 14–25.
31. Savchyn M, 'Chesnoty i tsinnosti u pravi ta yikh vplyv na Konstytutsiiu' [2024] 1 Pravo Ukrainy 108–128.
32. Savchyn M, 'Russo-ukrainska viina ta transformatsiia konstytutsiinoho prava' [2023] 1 Pravo Ukrainy 12–53.
33. Shumylo M, 'Harantii trudovykh prav osib, pryzvanykh do lav Zbroinykh Syl Ukrainy pid chas viiny' [2022] 6 Pravo Ukrainy 26–39.

34. Topolevskiy R, 'Yurydychna vidpovidalnist za porushennia liudskykh prav i voieni zlochyny pid chas ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: peredumovy ta perspektyvy' [2023] 6 Pravo Ukrainy 85–95.
35. Venher V, 'Zabezpechennia systemnosti natsionalnoho zakonodavstva v umovakh viiny: parlamentskyi praktychnyi vymir' [2023] 1 Pravo Ukrainy 76–93.
36. Vodiannikov O, 'Konstytutsionalizm v ekstremalnykh umovakh: ustanovcha i vstanovlena vlada v kryzovi periody' [2021] 4 Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava 8–37.

Conference papers

37. Baimuratov M, Kofman B, 'Military constitutionalism: do pytannia pro stanovlennia, rozuminnia i oformlennia profilnoi fenomenolohii cherez lokalnu demokratiu', *Konstytutsionalizm v umovakh viiny: zbirnyk materialiv uchasnykiv chetvertoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (BONA 2022) 61–70.
38. Koziubra M, 'Tsinnosti konstytutsionalizmu ta mezhi yikhnoi transformatsii v umovakh viiny', *Konstytutsionalizm v umovakh viiny: zbirnyk materialiv uchasnykiv chetvertoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (BONA 2022) 17–23.
39. Martseliak O, 'Konstytutsionalizm i konstytutsiino-pravovyi mekhanizm zabezpechennia prav liudyny v Ukraini v umovakh viiskovoi ahresii', *Konstytutsionalizm v umovakh viiny: zbirnyk materialiv uchasnykiv chetvertoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (BONA 2022) 44–49.
40. Stetsiuk P, 'Konstytutsiia i konstytutsionalizm v umovakh viiny: problemy zabezpechennia prav liudyny, zberezhenntsi konstytutsiinykh tsinnosteii ta natsionalnoi derzhavnosti ukrainskoho narodu', *Konstytutsionalizm v umovakh viiny: zbirnyk materialiv uchasnykiv chetvertoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (BONA 2022) 23–30.

Petro Patsurkivskyy
Ruslana Havrylyuk

COMPARATIVE AND PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS
OF THE NORMAL AND MILITARY PARADIGMS OF PROTECTION AND
DEFENCE OF HUMAN DIGNITY AND RIGHTS
UNDER THE CONSTITUTION OF UKRAINE

ABSTRACT. The article continues the discourse that has been going on recently in the pages of scientific publications on the nature and meaning of constitutional national identity. The authors focus on the understanding of this identity by the constituent authorities of the Federal Republic of Germany, the Polish constitution-maker and, most importantly, the Ukrainian constitution-maker. The quintessence of the study is a comparative and phenomenological analysis of the normal and military paradigms of protection and defence of dignity and human rights under the Constitution of Ukraine.

The authors have obtained the following main research results: 1) The essence of modern European constitutionalism is to limit public power, primarily the State, in order to protect human dignity and human rights and freedoms from it. The constitutional national identity as a unique code of the respective constitution serves this purpose. Its value core is the normal paradigm of constitutional guarantees of protection and defence of human dignity and human rights and freedoms as its ideological and methodological matrix. 2) The constitutional national identity under the Constitution of Ukraine carries the ancestral remnants of declarative Soviet constitutionalism and is marked by a separation of human rights and freedoms from human dignity. The latter is most obviously manifested in the positioning of human dignity as the highest social value, and human rights and freedoms as inalienable and inviolable, i.e. natural. The normal paradigm of constitutional protection and defence of human rights and freedoms is largely declarative. It does not contain direct constitutional provisions stating that human dignity and human rights and freedoms are inviolable, are a person's immediate right to protection from arbitrariness of the state,

Петро Пацурківський, Руслана Гаврилюк

and their protection and defence is a constitutional duty of the state. 3) The martial paradigm of constitutional protection and defence of human dignity and human rights and freedoms is set out in the Constitution of Ukraine in a fragmentary manner, containing only some fundamental contours of such protection and defence in the form of an exhaustive list of articles of the Constitution, which enshrine human rights and freedoms that cannot be restricted even under martial law. It does not indicate the conditions and grounds for the introduction of martial law in the state, nor does it contain any indication of the permissible parameters of restriction of human rights and freedoms under those articles of the Constitution of Ukraine that are not covered by the above-mentioned exhaustive constitutional list of articles. The constitutional protection and defence of human dignity has been completely excluded from it. The above-mentioned problems require urgent resolution by the constituent authorities in post-war Ukraine.

KEYWORDS: Constitution of the State; constitutional national identity; constituent power; established power; normal paradigm of protection and defence of dignity and human rights under the Constitution of Ukraine; military paradigm of protection and defence of dignity and human rights under the Constitution of Ukraine.